

T-DELETIE IN HASPENGOUW

Abstract

Over the past few years, t-deletion as a linguistic phenomenon has received quite some attention in the literature (cf. Goeman 1999, De Wulf & Taeldeman 2006, *inter alia*). In this paper I want to make a contribution to the study of this phenomenon by focussing on the possibilities of t-deletion in the south-west of Belgian Limburg, more specifically in Haspengouw. On the basis of data taken from my undergraduate dissertation, I will foreground Haspengouw as an interesting area with respect to the study of t-deletion and sketch the factors which play a role in the deletion of the final -t.

After situating the investigated area, an overview of word internal deletion will be provided. Within this set-up, two conditioning factors are examined: (1) the phonological left side of -t and (2) the grammatical status of -t. The data will be further supported with material from the FAND (Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten) and the RND (Reeks Nederlandse Dialectatlassen). In the third part, the focus is shifted to word external deletion. In this particular section, the discussion mainly relies on data from the FAND and the RND.

1. Inleiding⁽¹⁾

In het verleden is er al veel gezegd en geschreven over het fenomeen van de t-deletie. In een recent artikel hebben De Wulf en Taeldeman (2006) de t-deletie in Vlaanderen besproken in een globaal overzicht.

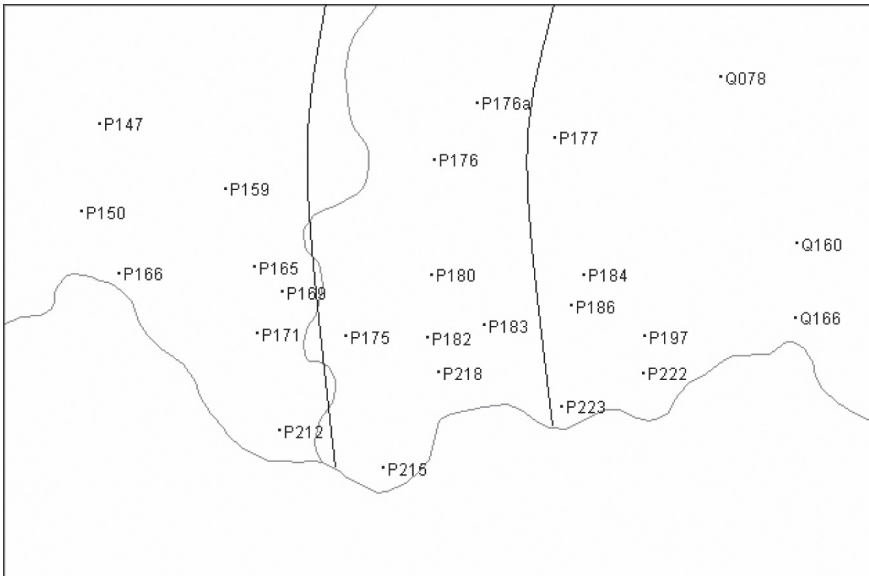
In het Zuiden van het Nederlandse taalgebied wordt t-deletie vooral geassocieerd met Limburg. In de loop van 2003 en 2004 heb ik met het oog op mijn licentiaatsverhandeling dialectfonologisch onderzoek gedaan in Zuid-Limburg, meer bepaald in Haspengouw, en in een stuk van Zuid-Oost-Brabant. In deze

(1) Ik dank Johan Taeldeman en Luk Draye voor hun waardevolle opmerkingen en voorstellen bij het schrijven van dit artikel.

bijdrage bespreek ik op basis van de gegevens uit mijn scriptie de t-deletie in Haspengouw.

Haspengouw is, vanuit dialectologisch standpunt gezien, een verbrokkeld gebied. Hét Haspengouws, net als hét Limburgs, bestaat niet. Het Limburgse taallandschap is eerder een overgangsgebied. Volgens Goossens (1966: 16) is “Limburg [...] een typisch passief dialectgebied, dat golven van oostelijke (Rijns-Keulse) en westelijke (Brabantse) expansies over zich heen heeft laten gaan.” Mijn onderzoeksgebied (gaande van Tienen in het westen tot vlakbij Tongeren in het oosten) is opgedeeld in drie dialectgroepen: het West-Getelands, het Oost-Getelands of het Truierlands en het Lonerlands.

Kaart 1: het onderzoeksgebied

West-Getelands: Attenhoven (P 169), Ezemaal (P 166), Hakendover (P 150), Landen (P 171), Neerlanden (P 165), Oplinter (P 147), Orsmaal-Gussenhoven (P 159) en Wals-houtem (P 212)

Truierlands: Borlo (P 218), Buvingen (P 182), Gingelom (P 175), Kerkom (P 180), Kortijs (P 215), Melveren (P 176a), Mielen-boven-Aalst (P 183) en Sint-Truiden (P 176)

Lonerlands: Batsheers (P 222), Bommershoven (Q 160), Gelinden (P 186), Groot-Gelmen (P 184), Heers (P 197), Rukkelingen-Loon (P 223), Vechmaal (Q 166), Wellen (Q 78) en Zepperen (P 177)

Zeer vaak fungeren de Truierlandse dialecten als een overgang tussen de Brabants georiënteerde West-Getelandse dialecten en de Limburgs georiënteerde Lonerlandse dialecten. Een verschijnsel als de morfologische umlaut (secundaire umlaut bij verkleinwoorden, meervouden, derde persoon van het presens en afleidingen) komt in het Truierlands vaak niet in alle dialecten noch in alle woorden voor. In de – westelijke – Brabantse dialecten is de secundaire umlaut daarentegen eerder uitzonderlijk aanwezig. Ten oosten, in het Lonerlands, heeft hij vrij systematisch en distinctief gewerkt. Ook de hieronder volgende bespreking van de t-deletie zal de tussenpositie van het Truierlands bevestigen. De aandacht gaat in deze studie in het bijzonder uit naar Gingelom (P 175), mijn geboortedorp en een van de typische Truierlandse overgangsdialecten in Haspengouw.

Het is allereerst van belang bij de studie van een fenomeen als de t-deletie een onderscheid te maken tussen t-deletie in de absolute auslaut (de zogenaamde ‘woordinterne’ t-deletie) en t-deletie onmiddellijk voor een volgend woord met consonantisch of vocalisch begin (de zogenaamde ‘woordexterne’ t-deletie). Bij aanwezigheid van een rechterzijde is het onderscheid vocaal versus consonant in principe niet onbelangrijk m.b.t. syllabificatie. In *acht*, bijvoorbeeld, is de -t tautosyllabisch (vóór pauze). *Achten* wordt gesyllabeerd als *ach - ten*. De -t staat hier sterker wegens de grotere stabiliteit van de onset. *Acht vrouwen* heeft als syllabering *acht - vrouwen*. De eind-t in *acht* is nu kwetsbaarder omdat ze niet in de onset, maar in de nucleus staat. Deze is minder stabiel. Volgens De Wulf en Taeldeman (2006: 247) kan woordinterne t-deletie “zich slechts in een beperkt aantal dialect(gebied)en [...] voordoen.” Een van die gebieden is Limburg (voornamelijk het oosten en het zuiden).

Hieronder volgt een inventaris van de opgevraagde woorden die eindigen op [t]. Ze zijn gerangschikt volgens de status van de finale -t (cf. par. 2.2.2). Het onderscheid /t/ - /d/ doet er m.b.t. t-deletie niet toe. Volgen -t/ of -d/ op een sonorante consonant, dan is er geen deletie. Er zijn weinig woorden waarbij finale -d/ voorafgegaan wordt door een niet-sonorante consonant (bijvoorbeeld *maagd* en *voogd*), maar net als in de vormen met -t/, valt de -d/ hier wel weg.

Woorden eindigend op lexicale [t]: *acht, vast, hand, hemd, vreemd, hengst, nest, geld, gerst, nicht, wild, kind, lucht, schuld, post, dorst, worst, korst, maand, naald, zwart, hard, baard, kaart, paard, maart, staart, wereld, rust, poort, koord, kort, vuist, avond, meest* en *helft*.

Woorden eindigend op suffigale [t]: *lacht, wast, houdt, danst, telt, brengt, vecht, smelt, helpt, barst, ligt, wint, zwemt, vindt, krimpt, dorst, zorgt, leest, geeft, leeft, speelt, maakt, draagt, kookt, woont, blijft, zwijgt, dreigt, slaapt, draait*,

maait, roept, proeft, zoekt, voelt, kiest, kruipt, schuift, ruikt, loopt, dooit, schrijft, hoort, gelooft, verliest, boort, trouwt, blaast, bouwt, duwt, vult, vaart, spaart en spuwt.

Ik hiërarchiseer [+/- intern] hoger dan [+/- suffigaal], omdat eerstgenoemde factor de tweede ‘overkoepelt’. Binnen de woordinterne en woordexterne deletie behandel ik dus telkens de parameter [+/- suffigaal]. In paragraaf 2 ga ik eerst dieper in op woordinterne deletie, in paragraaf 3 bespreek ik woordexterne t-deletie.

2. ‘Woordinterne’ deletie

2.1. Literatuur

Uit de literatuur aangaande de conditionering van de woordinterne t-deletie is gebleken dat er drie belangrijke conditionerende factoren zijn die de woordinterne deletie bepalen: (a) de fonologische linkerzijde van -t (hoe sonoorde, hoe minder deletie), (b) de grammaticale status van de -t (lexicaal of suffigaal) en (c) de conceptuele prominentie van eind-t (de bijdrage van de -t aan de transparering van het woord/de woordvorm waarin ze zich bevindt). Goeman (1999: 333 e.v.) onderscheidt nog een andere factor: de token-frequentie van woorden en woordsequenties waarin -t voorkomt.

De parameters conceptuele prominentie en token-frequentie bespreek ik hier niet, omdat ik in dat verband niet over voldoende gegevens beschik.

In de volgende paragrafen toets ik het belang van de twee overige conditionerende factoren aan de Haspengouwse dialecten. Eerst bespreek ik de resultaten van mijn eigen onderzoek. Daarna vergelijk ik deze resultaten met materiaal van de Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten (FAND, deel IV) en de Reeks Nederlandse Dialectatlassen (RND).

2.2. Het Haspengouws gebied

2.2.1 De fonologische linkerzijde

De deleerbaarheid van -t wordt in heel hoge mate bepaald door de complexiteit van de consonantcluster waarvan -t deel uitmaakt. De Wulf en Taeldeman (2006: 245) gaan hierbij van de volgende stelregel uit: “hoe complexer die cluster, hoe eerder -t weggelaten wordt”. Deletie van de finale -t maakt een complexe eindcluster eenvoudiger en makkelijker uitspreekbaar.

In Haspengouw (net als in de rest van het Limburgse deletiegebied) is er enkel sprake van t-deletie wanneer de **vooraangaande consonant een obstruent** is. Dat

-t zo makkelijk wegvalt na een obstruent is toe te schrijven aan het minimale of zelfs ontbrekende sonoriteitsverschil tussen de -t en het vorige segment. Ook de gevallen die Stevens (1951: 241) opsomt, volgen bij nader toezien deze regel:

Na **m** valt deze eveneens weg: dan komt er echter een **p** in de plaats (hij komt = **kump**, **kimp**) en **ng** wordt **nk** als compensatie voor de weggegoochelde t (hij vangt = **vink**). Heel Haspengouw is eind -t na een andere medeklinker dan **r** of **l** vijandig gezind, ten minste tot een lijn Sint-Truiden-Hasselt, waarbij de hoofdstad aan de t-loze, en de Trudo-stad aan de t-behoudende zijde komt. Ook de taalgrensstreek ten Z. en Z.-O. van Sint-Truiden laat de **t** weg.

In de formulering van Stevens lijkt het op het eerste gezicht alsof *kump* (*komt*) een uitzondering op de regel vormt. De -t volgt immers historisch inderdaad op een nasaal en niet op een obstruent; toch wordt ze gedeleerd. Maar het bovenstaande citaat bevat ook de sleutel tot de oplossing: het gaat inderdaad niet om een ‘vervanging’ van een postnasale -t door een met die nasaal homorganische obstruent, maar om een samenspel van twee veranderingen/regels, namelijk (1) insertie van een met de nasaal homorganische obstruent: *mt* > *mpt*; *ηt* > *ηkt*; (2) t-deletie volgens de algemene regel, d.i. na voorafgaande obstruent: *mpt* > *mp*; *ηkt* > *ηk*.

Er zijn in Haspengouw nog een aantal andere schijnbare uitzonderingen, waarvan ik *brengt*, *vindt*, *zwemt*, *naald* en *hemd* opgevraagd heb.

In *vindt* heeft het volgende proces plaatsgehad: de cluster [nt] is eerst gedissimileerd tot [ηt]. Tussen de *η* en de *t* heeft zich vervolgens een *k* genesteld. Aangezien deze consonant een obstruent is, valt de eind-t weg: *vint* → *vint* → *vinjt* → *vinj*. Deze realisatie vinden we in de meeste, maar niet in alle Haspengouwse dialecten. Alles hangt af van de primaire overgang naar *-ηt. Het gaat hier om een ‘verrijkende’ regelordening: de toepassing van de ene regel (in dit geval: het tussenvoegen van de obstruent) verrijkt de input van de volgende regel (eind-t valt weg na obstruent). Er is hierbij een parallel met *zingt*: [zɪŋk].

Dezelfde ontwikkeling heeft zich voltrokken bij *brengt* en *zwemt*. In twaalf van de vijftientig onderzochte plaatsen (waarvan zes oostelijk gelegen) realiseerden mijn informanten *brengt* als [brɛŋk] of [brɪŋk]: Walshoutem, Borlo, Buvingen, Mielen-boven-Aalst, Kerkom, Sint-Truiden, Zepperen, Groot-Gelmen, Heers, Rukkelingen-Loon, Vechmaal en Bommershoven. In Walshoutem, Heers, Gelinden, Groot-Gelmen, Bommershoven, Mielen-boven-Aalst en Rukkelingen-Loon spreekt men van [zwœ₁mp].

De d-loze realisatie van *naald* en *hemd* is niet door t-deletie, maar door een andere regel te verklaren. Historisch eindigde *naald* op een *ǣ*: *naaldǣ*. In die positie werd de *d* gedeleerd (zie b.v. ook *paarde(n)*, *einde*); *naaldǣ* werd *naalǣ*, daarna leidde de algemene sjwa-apocope tot *naal*. In de Vlaamse dialecten is de realisatie van de tussenfase, met d-deletie en zonder apocope, nog aan te treffen: in Zuid-West-Brabant en de Oost-Vlaamse Denderstreek zijn vormen zoals *manne* (mand) en *nolle* (naald) gewoon.

Van mijn 25 informanten waren er slechts 4 die (mogelijk onder invloed van het AN) de eind-d in *naald* wel gerealiseerd hebben: het ging om de informanten uit Neerlanden, Walshoutem, Mielen-boven-Aalst en Melveren.

Interne d-deletie geldt ook voor *hemd*, dat door alle Haspengouwse informanten als *humme* werd uitgesproken. Hier is de eind-*ǣ* echter niet verdwenen.

In totaal werden 50 woorden opgevraagd waarbij de eind-t voorafgegaan werd door een obstruent (inclusief de schijnbare uitzonderingen die we hierboven aangehaald hebben): *lacht*, *wast*, *acht*, *vast*, *danst*, *hengst*, *brengt*, *nest*, *vecht*, *helpt*, *gerst*, *barst*, *nicht*, *ligt*, *zwemt*, *vindt*, *krimpt*, *dorst* (ww-vorm), *rust*, *lucht*, *post*, *dorst* (z.nw.), *zorgt*, *worst*, *korst*, *leest*, *geeft*, *leeft*, *maakt*, *draagt*, *kookt*, *blijft*, *zwijgt*, *vuist*, *blaast*, *slaapt*, *roept*, *proeft*, *zoekt*, *kiest*, *verliest*, *kruipt*, *schuift*, *ruikt*, *meest*, *dreigt*, *loopt*, *schrijft*, *helft* en *gelooft*. De uitzonderingen *naald* en *hemd* werden niet in de lijst opgenomen, omdat de d-deletie hier niet veroorzaakt werd door insertie van een obstruent: de eind-d wordt op geen enkel moment voorafgegaan door een obstruent.

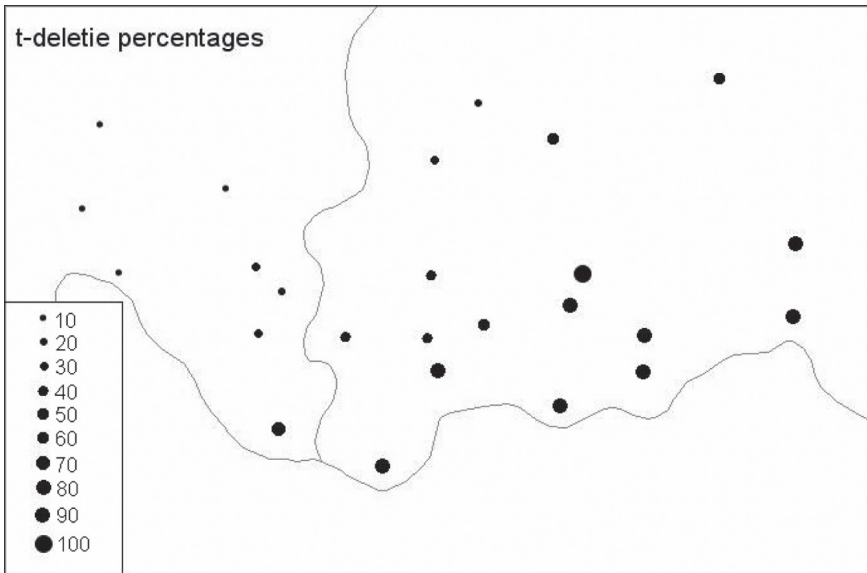
In bijna de helft van deze groep woorden (46,7%) viel de eind-t weg in mijn Haspengouws materiaal. Tabel 1 toont het percentage t-deletie per plaats.

West-Getelands	
Oplinter	0%
Hakendover	2%
Ezemaal	4%
Orsmaal-Gussenhoven	4%
Attenhoven	16%
Landen	20%
Neerlanden	24%
Walshoutem	70%
Truierlands	
Melveren	12%
Sint-Truiden	26%
Buvingen	28%
Kerkom	28%
Gingelom	30%
Mielen-boven-Aalst	56%

Borlo	74%
Kortijs	88%
Lonerlands	
Zepperen	50%
Wellen	52%
Batsheers	76%
Heers	78%
Gelinden	78%
Vechmaal	86%
Bommershoven	86%
Rukkelingen-Loon	86%
Groot-Gelmen	94%
Gemiddelde	46,7%

Tabel 1: percentage t-deletie per plaats

Kaart 2

Legende: 10 = percentages tussen 1 en 10, 20 = percentages tussen 10 en 20, 30 = percentages tussen 20 en 30, enz.

T-deletie komt dus vooral voor in het oosten van ons gebied en minder in het westen. Dit zorgt voor een mooi west-oost- terraslandschap.

In het centrum vinden we het laagste percentage t-deletie (12%) bij de informant

uit Melveren het hoogste bij die uit Kortijs (88%). Het verschil tussen die twee is groot, maar binnen de Truierlandse dialecten heeft dat naar mijn aanvoelen in eerste instantie te maken met de individuele optionaliteit van de t-deletie.

De mate van t-deletie hangt ook af van de aard van de voorgaande obstruent: is het een fricatief of een occlusief? Het onderscheid is enkel van belang bij suffigale -t, aangezien er vóór lexicale -t in principe enkel fricatieven staan.

Plaats	Occlusief	Fricatief
West-Getelands		
Ezemaal	0%	0%
Oplinter	0%	0%
Orsmaal-Gussenhoven	0%	4,5%
Hakendover	10%	0%
Landen	30%	27,3%
Attenhoven	40%	13,6%
Neerlanden	40%	31,8%
Walshoutem	90%	77,3%
Truierlands		
Melveren	40%	9,1%
Sint-Truiden	50%	27,3%
Gingelom	50%	31,8%
Buvingen	60%	22,7%
Kerkom	60%	27,3%
Mielen-boven-Aalst	80%	63,6%
Borlo	90%	68,2%
Kortijs	90%	86,4%
Lonerlands		
Wellen	50%	31,8%
Zepperen	50%	36,4%
Rukkelingen-Loon	80%	90,9%
Heers	90%	72,3%
Batsheers	100%	72,3%
Gelinden	100%	72,3%
Bommershoven	100%	81,8%
Vechmaal	100%	90,9%
Groot-Gelmen	100%	100%
Gemiddelde	60%	45,6%

Tabel 2: percentage t-deletie na occlusief en fricatief per plaats

In het algemeen valt de -t na een occlusief vaker weg dan na een fricatief. Het verschil is ook statistisch significant ($\chi^2 = 12.58$, $df = 1$, $p < .0004$). Vanuit het idee dat de kans op t-deletie kleiner is naarmate de sonoriteit van de linkerconsonant groter is (cf. Goeman 1999, FAND 2005), is deze vaststelling niet verwonderlijk:

“the less sonorous the sound preceding [t], the more t-deletion there will be” (Goeman 1999: 443). Door sommige linguïsten (o.a. Booij 1995 en Goeman 1999) wordt geponeerd dat fricatieven iets sonoorder zijn dan stops en dat er dus meer deletie is na occlusieven. Toch wijzen andere taalkundigen (o.a. Van Hout 1989 en Hinskens 1993) erop dat de voorafgaande fricatief (en dus niet de occlusief) de grootste trigger van t-deletie is, omdat deze minder sonoor zou zijn. Ook De Wulf en Taeldeman (2006: 256) hebben die observatie gemaakt. Deze tendens wordt echter niet door mijn materiaal bevestigd.

Tabel 2 toont aan dat (in het algemeen) het percentage t-deletie stijgt naarmate de dialecten oostelijker in ons gebied te situeren zijn: of de -t na een occlusief of na een fricatief komt, is daarbij niet echt relevant. Het Truierlands vormt een overgangsgebied tussen het West-Getelands en Lonerlands: sommige dialecten behouden er de eind -t meer dan andere (b.v. in Melveren bedraagt het percentage t-deletie 9,1%, in Kortijs daarentegen ligt dat cijfer veel hoger: 86,4%). Lexicale en individuele variabiliteit liggen aan de basis.

Mijn eigen dialect, het Gingeloms, is een typisch Truierlands (overgangs)dialect. Of de eind-t er wegvalt of niet, verschilt van woord tot woord en van spreker tot spreker.

Niet alle informanten uit het West-Getelandse dialectgebied behouden de finale -t, net zomin als alle Lonerlandse informanten de -t laten vallen. Zo valt in Walshoutem (een westelijke gemeente) de -t weg in *draagt*, *zwijgt*, *loopt*, *danst*, *wast*, *zorgt*, *blijft* en *schrijft*. In het oosten blijft bijvoorbeeld in Heers de -t dan weer behouden in *licht*, *ligt*, *kookt*, *proeft*, *gelooft*, *zorgt* en *barst*. Dat de eind-t in *barst* algemeen behouden blijft, is niet zo verwonderlijk aangezien deze -t ook de functie van ‘stam-t’ heeft. Hierdoor is hij minder makkelijk weglaatbaar.

Ik herinner er even aan dat ik slechts één informant per plaats heb ondervraagd (waarbij ik een lijst van woorden in het AN heb voorgelezen en de informanten de vormen naar hun dialect vertaald hebben). Ik sluit daarom ook niet uit dat andere sprekers er andere realisaties op na houden.

Nasalen, likwieden en glijders zijn te sonoor om t-deletie te veroorzaken.

2.2.2 Grammaticale status van finale -[t] (na obstruent)

In tal van studies over de t-deletie is ook op het belang van de grammaticale status van -t gewezen. De belangrijkste subcategorieën die we kunnen onderscheiden zijn de lexicale en de suffigale -t. In het eerste geval is de eind-t geen uitgang, b.v. *vuist*, *acht*, *lucht*, *slecht*. In het tweede geval gaat het meestal om een uitgangs-t in werkwoordvormen, b.v. *geeft*, *maakt*, *draagt* en de voltooide deelwoorden zoals *gemaakt*, *gewerkt*.

In hun artikel over t-deletie in de Nederlandse dialecten onderscheiden De Wulf en Taeldeman (2006: 247) op grond van Goeman (1999) nog een andere subcategorie: de semi-suffigale -t (in verbale vormen). Die vinden we in enkelvoudige onregelmatige preterita, zoals *ik wist*, *ik mocht*, *ik kocht*, en in onregelmatige voltooidde deelwoorden, zoals *geweest* en *gekocht*. Zulke vormen heb ik echter in mijn onderzoek niet opgenomen. Ik beperk mij dus tot de lexicale en de suffigale eind-t na obstruenten.

a) *Eind-t is lexicaal*

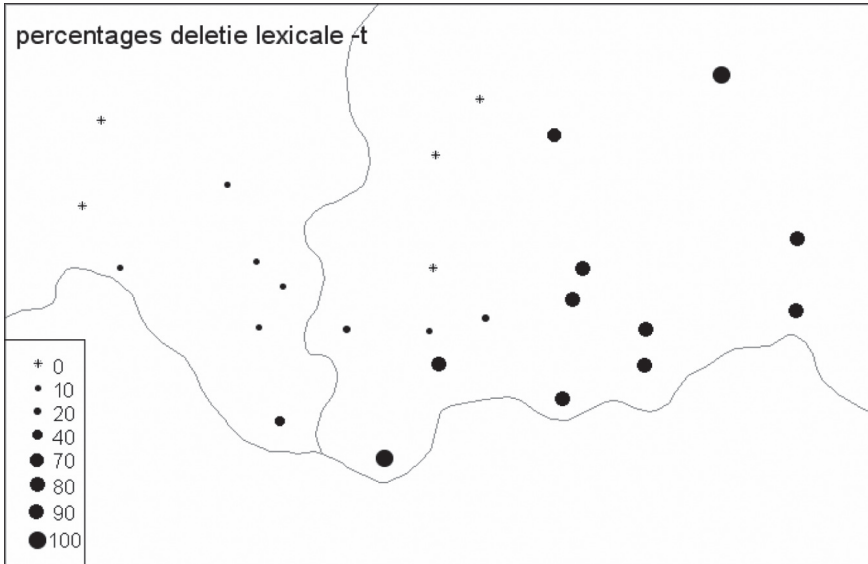
In de woordenlijst die ik aan de verschillende informanten heb voorgelegd, werden vijftien vormen met een lexicale eind-t na obstruent opgevraagd: *acht*, *vast*, *hengst*, *nest*, *gerst*, *nicht*, *lucht*, *post*, *dorst*, *worst*, *korst*, *rust*, *vuist*, *meest* en *helft*. In het onderzochte gebied bedraagt de deletie van de lexicale eind-t 40,5%. Tussen de individuele plaatsen kunnen er echter nog grote verschillen zijn, zoals tabel 3 aantoont.

West-Getelands	
Oplinter	0%
Hakendover	0%
Attenhoven	6,7%
Landen	6,7%
Ezemaal	6,7%
Neerlanden	6,7%
Orsmaal-Gussenhoven	6,7%
Walshoutem	40%
Truierlands	
Melveren	0%
Sint-Truiden	0%
Kerkom	0%
Buvingen	6,7%
Gingelom	13,3%
Mielen-boven-Aalst	20%
Borlo	73,3%
Kortijs	93,3%
Lonerlands	
Zepperen	67%
Batsheers	73,3%
Heers	80%
Gelinden	80%
Vechmaal	80%
Rukkelingen-Loon	80%
Bommershoven	86,7%

Groot-Gelmen	86,7%
Wellen	100%
Gemiddelde	40,5%

Tabel 3: percentage deletie lexicale -t na obstruenten

Kaart 3

Uit tabel 3 en kaart 3 blijkt dat deletie van lexicale -t na obstruent niet in alle dialecten even prominent aanwezig is. Vooral in de westelijke dialecten valt de eind-t bijna nooit weg. Ook in enkele Truierlandse dialecten ligt het percentage t-deletie onder de 10%. Dat is het geval in Kerkom, Sint-Truiden, Melveren en Buvingen. Aan de andere kant noteren we in Kortijs en Borlo een hoog percentage t-deletie. De informant in Borlo behield de eind-t enkel in *meest*, *nicht*, *nest* en *rust*. De informant uit Kortijs liet de -t niet vallen in *meest*. Zoals eerder opgemerkt is er in Centraal-Haspengouw vrije lexicale distributie in het spel. Ook in Gingelom is de t-deletie individueel vrij. Hoe meer we naar het oosten van Haspengouw trekken, hoe vaker de eind-t wegvalt.

b) Eind-t is suffigaal

De Wulf en Taeldeman (2006: 247) maken bij de suffigale -t (in verbale vormen) een onderscheid tussen het voorkomen van de -t in regelmatige persoonsvormen O.T.T. 3de persoon enkelvoud (b.v. *hij loopt*, *hij speelt*) en in regelmatige voltooid

deelwoorden (b.v. *gekraakt*, *gespeeld*), die een wat nominaler karakter hebben. In deze paragraaf behandel ik enkel de regelmatige persoonsvormen O.T.T. 3de persoon enkelvoud. Over gegevens in verband met de voltooid deelwoorden beschik ik niet.

De functionele waarde van de suffigale -t in de 3de persoon is zeker hoger dan die van de lexicale -t, vooral tegenover de 1ste persoon enkelvoud. De -t maakt immers het verschil tussen de vorm (*ik*) *lach* en (*hij*) *lacht*.

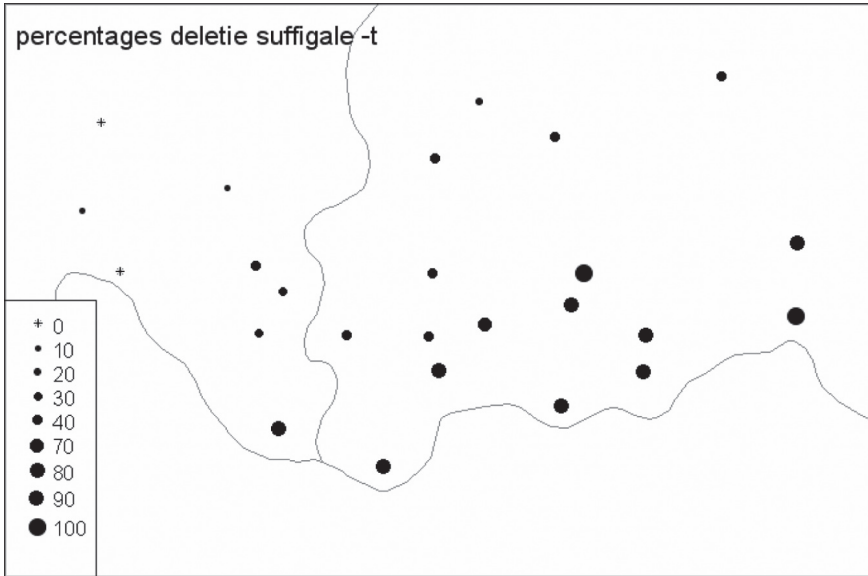
De volgende werkwoordsvormen waarin -t na een obstruent staat (cf. algemene voorwaarde), werden opgevraagd: *lacht*, *wast*, *danst*, *vecht*, *helpt*, *barst*, *ligt*, *krimpt*, *dorst* (3de pers. O.T.T. van het werkwoord *dorsen*), *zorgt*, *leest*, *geeft*, *leeft*, *maakt*, *draagt*, *kookt*, *blijft*, *zwijgt*, *dreigt*, *slaapt*, *roept*, *proeft*, *zoekt*, *kiest*, *kruipt*, *schuift*, *ruikt*, *loopt*, *schrijft*, *gelooft*, *verliest* en *blaast*. In het hele gebied bedroeg de deletie van suffigale -t na een obstruent 50%. In tabel 4 wordt per plaats het percentage gegeven.

West-Getelands	
Oplinter	0%
Ezemaal	0%
Hakendover	3,1%
Orsmaal-Gussenhoven	3,1%
Attenhoven	21,9%
Landen	28,1%
Neerlanden	34,4%
Walshoutem	81,3%
Truierlands	
Melveren	18,7%
Sint-Truiden	34,4%
Buvingen	34,4%
Kerkom	37,5%
Gingelom	40,6%
Mielen-boven-Aalst	68,7%
Borlo	75%
Kortijs	87,5%
Lonerlands	
Zepperen	37,5%
Wellen	37,5%
Heers	78,1%
Batsheers	81,3%
Gelinden	81,3%
Rukkelingen-Loon	87,5%
Bommershoven	87,5%
Vechmaal	93,7%

Groot-Gelmen	100%
Gemiddelde	50,1%

Tabel 4: deletie van suffigale -t na obstruent

Kaart 4

Een vergelijking van tabel 4 en tabel 3 toont aan dat de suffigale -t na een obstruent in het algemeen vaker wegvalt dan de lexicale -t (zie verder). Het verschil is ook statistisch significant ($\chi^2 = 9.05$, $df = 1$, $p < .003$). In dertien van de tweependertig opgevraagde vormen valt de eind-t bij de Gingelomse informant weg: *helpt*, *ligt*, *krimpt*, *geeft*, *leeft*, *maakt*, *draagt*, *blijft*, *zwijgt*, *kruipt*, *ruikt*, *loopt* en *schrijft*. De andere Truierlandse dialecten vertonen een gelijkaardig beeld: niet in alle werkwoordsvormen waarin de finale -t op een obstruent volgt, verdwijnt ze. Zo realiseerde de informant uit Buvingen *geeft*, *maakt*, *draagt*, *zwijgt*, *blijft*, *loopt* en *schrijft* zonder -t, maar *lacht*, *barst*, *wast*, *danst*, *zorgt* en *dorst* dan weer met eind-t. Volgens de gegevens uit Buvingen is er wel t-deletie wanneer de stamvocaal lang is, niet wanneer hij kort is. Vocaallengte is dus mogelijk een secundair criterium dat de t-deletie beïnvloedt. Wel worden vele lange stamvocalen in de Haspengouwse dialecten kort gerealiseerd. In het Truierlandse deel worden we dus opnieuw geconfronteerd met persoonlijke (vrije) variatie en lexicale diffusie. Op die manier krijgen we in het centrum van het onderzochte gebied een versplinterd beeld.

Ook m.b.t. het Lonerlands moeten we genuanceerd zijn. In enkele dialecten werd de eind-t soms toch gerealiseerd. Zo sprak de Vechmaalse informant *dorst* en *gelooft* met eind-t uit en die in Bommershoven realiseerde de -t in *leest*, *kiest*, *verliest* en *schuift*.

Hoewel de West-Getelandse dialecten niet tot het eigenlijke t-deletiegebied behoren, noteerden we bij enkele informanten toch af en toe t-deletie. In Attenhoven was dat het geval in *geeft*, *draagt*, *zwijgt*, *roept*, *kruipt*, *slaapt* en *loopt*. In Walshoutem lag het percentage t-deletie zelfs zeer hoog (hoger dan in de oostelijke gemeenten Heers en Wellen). *Vecht*, *dreigt*, *barst*, *krimpt* en *gelooft* zijn de enige werkwoordsvormen waarin de Walshoutemse informant de eind-t na een obstruent niet wegliet.

Dat de eind-t vaker wegvalt in de suffigale vorm dan in een lexicaal item is een enigszins merkwaardig verschijnsel, aangezien de eind-t in een suffigale vorm een hogere functionele waarde heeft dan de lexicale variant. Volgens Goeman (1999) kunnen we die situatie ook in het Rivierengebied constateren. In zijn proefschrift over ‘dialect levelling in Limburg’ (1993) incorporeerde Hinskens een stuk over de t-deletie in Rimborg, een dorp in het uiterste zuidoosten van de Nederlandse provincie Limburg. Bij een vergelijking van het effect van de status van finale -t op het deletieproces kwam Hinskens tot de conclusie dat “[t]s which are part of a lexeme are deleted by far most frequently [...]; [t]s which are ‘pronominal’ or morphemic are affected significantly less frequently.” (p. 245) Hinskens constateerde dus dat de deletie van lexicale -t een veel hogere frequentie heeft dan de deletie van Vf-t: 72% tegenover 29%. Aangezien de conceptuele prominentie van lexicale -t geringer is dan die van Vf-t, is de hiërarchie die Hinskens vooropstelt natuurlijker. De vraag waarom in Ginkelom en het Rivierengebied die hiërarchie dan omgekeerd is, moet voorlopig onbeantwoord blijven, “maar zeker is dat deze interessante waarneming ons moet behoeden voor een voorbarige formulering van universele t-deletiecondities die betrekking hebben op de grammaticale status van finale -t.” (De Wulf en Taeldeman 2006: 255)

De auteurs van de FAND (deel IV, 2005: 71) noemen één factor die de Ginkelomse verhouding kan (helpen) verklaren: de suffigale eind-t valt makkelijker weg, omdat “in de 3e pers. enk. O.T.T. [...] de subjects-NP altijd al duidelijk [maakt] dat het effectief om een 3e pers. enk.-vorm gaat.”

Hoewel de suffigale -t in Haspengouw vaker gedeleerd wordt dan de lexicale eind-t, kunnen beide in principe vrij makkelijk weggelaten worden (zeker in

het oosten van het gebied). Uit de vorige paragrafen is vooral gebleken dat de fonologische linkerzijde van de -t een striktere beperking oplegt. De algemene regel luidt dan ook als volgt: de eind-t is in principe enkel deleerbaar na een obstruent. Na nasalen, likwieden en glijders is er geen t-deletie.

Voorals in de Lonerlandse dialecten valt de eind-t vaak weg. De Truierlandse dialecten fungeren in de meeste gevallen als erg variabel overgangsgebied. In het West-Getelands valt de -t het minst vaak weg.

Het Gingeloms opereert voornamelijk volgens de algemene regel: na een obstruent kan -t er in principe wegvallen, maar tegelijk is het proces er zowel lexicaal als individueel aan vrije variatie onderhevig.

2.2.3 Vergelijking met FAND en RND

In deze paragraaf vergelijk ik enkele gegevens uit mijn onderzoek met de bevindingen in de FAND (deel IV) en de RND. Ook volgens deze bronnen verdwijnt de eind-t in Zuid-West-Limburg enkel na obstruent. Als representant van de lexicale -t bespreken we *dorst*, van de suffigale *maakt*.

2.2.3.1 Lexicale -t na obstruent

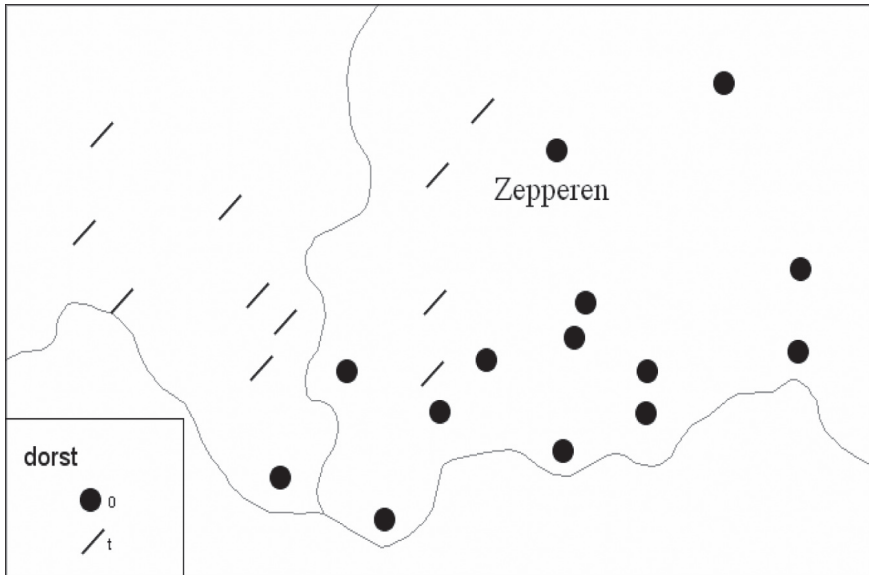
Dorst

In mijn onderzoek lieten de informanten uit Walshoutem, Kortijs, Zepperen, Heers, Batsheers, Gelinden, Vechmaal, Wellen, Bommershoven, Groot-Gelmen, Borlo, Mielen-boven-Aalst, Rukkelingen-Loon en Gingelom de eind-t in dit woord wegvallen. Dat wil zeggen dat alle West-Getelandse dialecten – met uitzondering van het Walshoutems, dat wel bij meer realisaties afwijkt – de finale -t niet laten vallen; alle Lonerlandse dialecten doen dat wel. In het centrum krijgen we een meer versnipperd beeld: hier behouden de meeste informanten wel de eind-t, in Kortijs, Borlo en Mielen-boven-Aalst is er deletie.

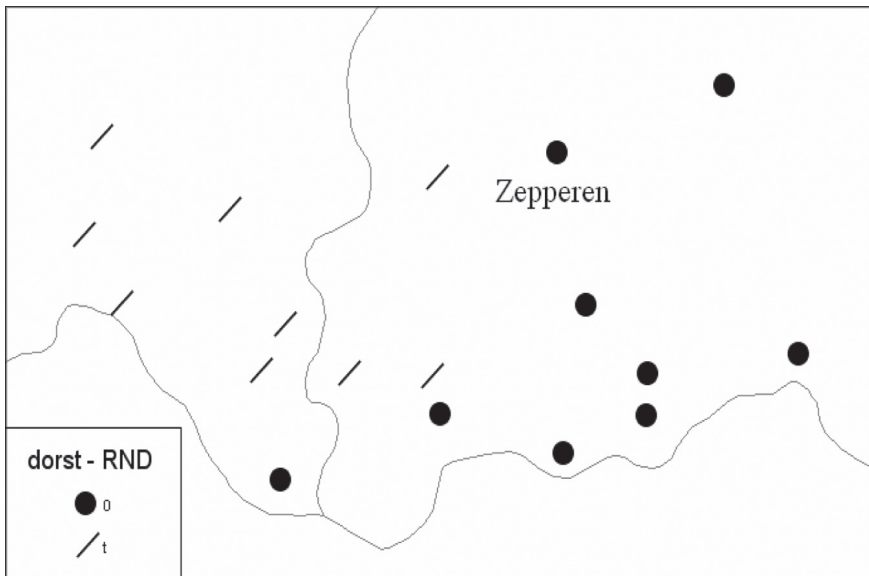
Een vergelijking met de kaart (nr. 190) van *dorst* in de FAND (deel IV, 2005: 381) levert min of meer hetzelfde beeld op. “De t-deletie in het zuiden van beide Limburgen is er na obstruent een klankwettig verschijnsel [...]” (FAND deel IV, 2005: 380). Op deze kaart zien we dat het grootste deel van Zuid-Limburg de eind-t laat vallen, maar toch vinden we enkele plaatsen aan de grens met Vlaams-Brabant die de overgang naar een gebied met t-behoud markeren.

Zin 86 – *Hun mond is droog van den dorst* – in de RND (1962) bevestigt eveneens (min of meer) mijn eigen opnames. Volgens de opnames van de RND spreekt men o.a. in Landen, Attenhoven, Sint-Truiden en Gingelom de eind-t uit. Kaart 6 (met de gegevens van de RND) geeft aan dat men in de meeste dialecten ten westen van Zepperen *dorst* met eind-t uitspreekt.

Kaart 5: t-deletie in *dorst* (eigen gegevens)

Kaart 6

Kaart 7

Een vergelijking tussen deze kaarten laat zien dat er van een echte expansie of regressie van t-deletie in *dorst* geen sprake is. Er is haast geen verschil tussen de oudste bron (RND, 1962) en de jongste (mijn onderzoek, 2006), wat er ook op lijkt te wijzen dat mijn eigen gegevens – ondanks het kleine aantal informanten – nog een vrij betrouwbaar beeld ophangen.

	RND	FAND ²	Delorge
West-Getelands			
Hakendover	+t		+t
Oplinter	+t		+t
Orsmaal-Gussenhoven	+t		+t
Ezemaal	+t		+t
Attenhoven	+t		+t
Landen	+t		+t
Walshoutem	-t	+t	-t
Truierlands			
Gingelom	+t		-t
Buvingen	+t		+t

(2) In de FAND-kolom neem ik enkel de gegevens op van de plaatsen waar ik zelf opvragingen heb gedaan. Vandaar het verschil tussen het aantal plaatsen in tabel 5 (3) en op kaart 7 (16).

Borlo	-t		-t
Sint-Truiden	+t		+t
Lonerlands			
Zepperen	-t	-t	-t
Groot-Gelmen	-t		-t
Heers	-t		-t
Batsheers	-t		-t
Rukkelingen-Loon	-t		-t
Wellen	-t	-t	-t
Vechmaal	-t		-t

Tabel 5: t-deletie in *dorst* volgens plaats en bron

2.2.3.2 Suffigale -t na obstruent

Maakt, kraakt en bakt

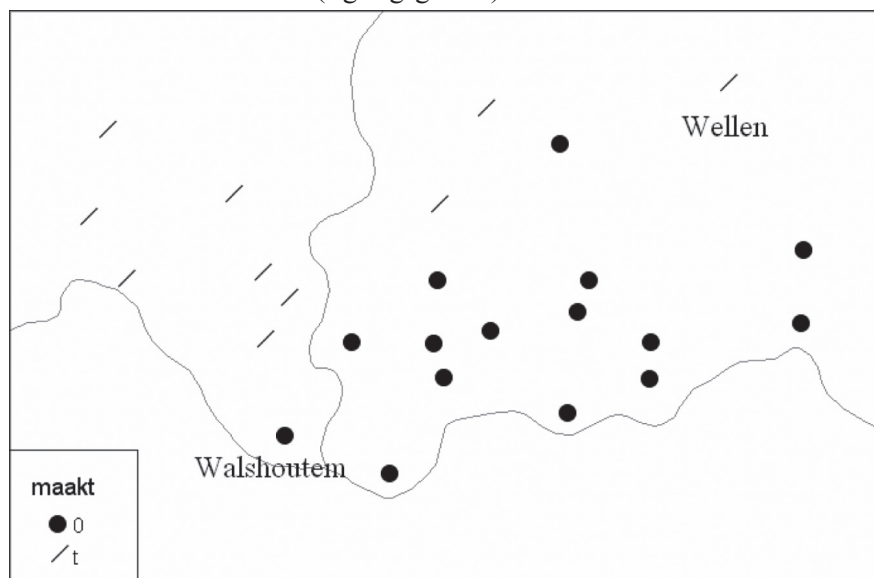
In mijn materiaal is *maakt* een van de werkwoordvormen waarin de suffigale -t na een *k* staat. Omdat deze werkwoordsvorm niet in de FAND (deel IV, 2005) wordt besproken, heb ik voor deze bron *kraakt* ter vervanging genomen. De kaart van *kraakt* in de FAND (kaart 27, p. 53) toont duidelijk een concentratie van t-deletie in Zuid-Oost-Limburg. Op de kaart is te zien dat vele Haspengouwse dialecten de eind-t laten vallen, maar zeker niet allemaal. In vergelijking met mijn gegevens en die van de RND lijkt er volgens de FAND meer t-behoud te zijn.

In de RND heb ik wel gegevens voor *maakt* gevonden (zin 99). Volgens de RND laten de Lonerlandse dialecten de eind-t vallen. In het West-Getelands is dat ook het geval in Walshoutem. In het Truierlands laat men in Sint-Truiden, Buvingen en Borlo de eind-t vallen, in Gingelom niet.

Een vergelijking van *maakt* (zin 99) met *bakt* (zin 113) toont aan dat er een hoge mate van overeenstemming is tussen de realisatie van deze twee woorden; in Sint-Truiden en Buvingen echter niet. In deze dialecten valt de eind-t weg in *maakt*, maar blijft ze staan in *bakt*. Dit wijst m.i. op een zekere optionaliteit. Ofwel speelt het secundair criterium vocaallengte hier opnieuw een rol.

De kaarten van de RND komen vrij goed overeen met mijn gegevens van *maakt*. Zo heb ik t-deletie gehoord in Walshoutem, Buvingen, Kerkom, Kortijls, Sint-Truiden, Zepperen, Heers, Batsheers, Gelinden, Vechmaal, Bommershoven, Groot-Gelmen, Borlo, Mielen-boven-Aalst en Rukkelingen-Loon. Enkel Wellen (in het oosten) en Walshoutem (in het westen) vormen ‘uitzonderingen’.

Kaart 8: t-deletie in *maakt* (eigen gegevens)

Kaart 9

Kaart 10

Kaart 11

2.2.3.3 *Conclusie*

Het lijkt erop dat er niet echt sprake is van regressie of expansie van t-deletie in Haspengouw. Een conclusie in de richting van een status quo lijkt eerder op zijn plaats.

Het verschil tussen de gegevens van de RND (oudste bron), de FAND en mijn eigen materiaal (recentste bron) is klein genoeg om te kunnen besluiten dat het Haspengouwse dialectgebied weinig of geen veranderingen ondergaan heeft. Dat geldt zeker voor *dorst*. Wat *maakt/kraakt* betreft, wijkt de FAND enigszins af van de andere bronnen. Hier zien we dat het behoud van de eind-t verder oostelijk reikt. We merken hier wel bij op dat deze conclusie gebaseerd is op onderzoek naar slechts enkele woorden (*dorst* en *maakt/kraakt*) en dat een grootschaliger onderzoek mogelijk meer verschillen aan het licht brengt.

3. ‘Woordexterne’ deletie

In deze paragraaf kan ik niet steunen op eigen materiaal, aangezien ik de woordexterne verschijnselen van het Gingeloms en de omliggende dialecten niet onderzocht heb. De voornaamste reden hiervoor was tijdgebrek. Wat de bespreking van de woordexterne t-deletie betreft, zal ik me dan ook grotendeels moeten baseren op het RND-materiaal (aangezien men hier vooral volledige zinnen heeft opgevraagd en niet zozeer losse woorden), een aantal extra opvragingen in Gingelom en eigen dialectintuïties. Bij de woordexterne deletie moeten we ook rekening houden met de rechterzijde. Allereerst is het belangrijk een onderscheid te maken wat de aard van de anlaut van het onmiddellijk volgende woord betreft: is het een vocalische of consonantische anlaut?

De Wulf en Taeldeman (2006: 258) zijn het eens met Goeman (1999: 174 e.v.) waar hij stelt dat “een consonantisch begin onvermijdelijk leidt tot een complicering van de C-cluster aan de woordnaad en dat moet (cf. de factor articulatorische complexiteit) een grotere deleerbaarheid van -t meebrengen.” Omgekeerd is het dan zo dat een vocalische anlaut een ‘afremmend effect’ op de deleerbaarheid van de -t zou hebben, want er is in de cluster Ct#V een neiging tot hersyllabering, waardoor -t in het begin van de tweede syllabe komt te staan en deletie van de -t daar minder waarschijnlijk is.

“In het algemeen mogen we stellen dat gebieden met woordinterne t-deletie ook woordextern (dus met een ‘rechterzijde’) de -t kunnen laten wegvallen.” (De Wulf en Taeldeman, 2006: 258). Limburg (en in grote mate Haspengouw) is een gebied met woordinterne t-deletie en zou dus ook woordextern de -t moeten kunnen deleren.

Ik wijd eerst een korte paragraaf aan de situatie in Gingelom, op basis van enkele extra opvragingen. Vervolgens bespreek ik de andere Haspengouwse plaatsen en de gegevens van de FAND (enkel woordinterne t-deletie) en de RND.

3.1 Situatie in Gingelom

Ik heb aan enkele Gingelomse informanten de volgende constructies voorgelegd: *korst#*, *korsten* (mv.), *die korst is lekker* en *een korst brood*.

In alle realisaties van *korst* valt de -t op het einde van dit woord weg. Hieruit blijkt dat er, wat de woordexterne t-deletie betreft, geen verschil is tussen vocalische en consonantische anlaut. De meervoudsvorm behoudt echter de -t. De -t is hier heterosyllabisch en staat in de onset van de volgende syllabe, waardoor ze stabiel is.

Ook heb ik een vorm met suffigale -t opgevraagd in de volgende contexten: *hij loopt#*, *hij loopt in de weg* en *hij loopt krom*.

De observaties in verband met *korst* gelden ook voor *loopt*. Zowel woordintern, voor een vocaal als voor een consonant wordt de eind-t in Gingelom gedeleerd. De nieuwe eindobstruent wordt echter niet stemhebbend (geleniseerd) voor een woord met vocalische anlaut: in Gingelom spreekt men in alle omstandigheden van *hup* (*in de weg*) en niet van *loob* of *lub* (*in de weg*). De Schutter & Taeldeman (1986: 104) onderscheiden een Limburgs gebied “waar alle eind-okklusieven stemhebbend verschijnen vóór een woord met vokalisch begin.” Gingelom hoort daar blijkbaar niet bij.

3.2 Situatie in andere plaatsen, RND en FAND

a) *Loopt*

De informanten uit Ezemaal, Oplinter, Hakendover en Orsmaal-Gussenhoven die ik bij mijn onderzoek ondervraagd heb, realiseerden *loopt* (waar -t in absolute auslaut staat) met finale -t. Dat is voor West-Getelandse dialecten niet verrassend. Deze groep dialecten behoort immers niet tot de kern van het zuidoostelijke t-deletie gebied.

De kaart van *loopt* die in de FAND (deel IV, 2005: 55) is opgenomen, geeft een gelijkaardig beeld. Deze kaart toont aan dat er op de grens tussen Limburg en Vlaams-Brabant enkele Brabantse dialecten zijn die de eind-t toch laten vallen. Dat bevestigt mijn eigen materiaal, waarin ik wel t-deletie heb opgemerkt in Walshoutem, Landen, Attenhoven en Neerlanden.

Zin 87 *Die weg loopt krom* in de RND bevestigt mijn gegevens voor Gingelom:

de eind-t valt weg voor een consonantische anlaut van het volgende woord. Volgens de RND van Vlaams-Brabant laten ook alle West-Getelandse dialecten uit mijn gebied de eind-t vallen.

b) *Korst*

Ook wat de realisatie van *korst* betreft, is er een duidelijk onderscheid tussen de West-Getelandse en Lonerlandse dialecten. *Korst* (met -t in absolute auslaut) werd met een eind-t gerealiseerd in alle West-Getelandse dialecten: Walshoutem, Attenhoven, Landen, Ezemaal, Neerlanden, Oplinter, Hakendover en Orsmaal-Gussenhoven. Alle Lonerlandse informanten laten de eind-t wegvallen. Er is opnieuw verdeeldheid in het centrum: Buvingen, Melveren, Sint-Truiden, Kerkom en Mielen-boven-Aalst behouden de -t, de andere dialecten (naast Gingelom ook nog Kortijns en Borlo) laten de -t vallen.

Zin 89 in de RND *De (geiten)bok is gestorven van een korst in te slikken* geeft aan hoe de eind-t in *korst* zich gedraagt in woordexterne positie voor een vocaal. De resultaten zijn min of meer dezelfde als die met -t in woordinterne positie. Alle Lonerlandse dialecten laten de eind-t vallen. In het westen wijkt enkel Walshoutem af van de hierboven opgesomde lijst: volgens de RND valt de eind-t in Walshoutem weg. Ook in het centrum is er één dialect met afwijking van mijn gegevens: Gingelom zou de eind-t behouden. De RND geeft ook aan dat zeker in Zepperen en Groot-Gelmen de nieuwe eindobstruent stemhebbend wordt: *kors* wordt *korz*.

3.3 Conclusie

De deletie van de eind-t is woordextern een zo goed als algemeen verschijnsel. Opvallend in het onderzochte gebied is dat een vocalische anlaut van het onmiddellijk volgende woord geen duidelijk afremmend effect heeft op de t-deletie, wat nochtans verwacht kon worden. Zowel voor een vocaal als voor een consonant heeft de eind-t in de meeste Haspengouwse dialecten de neiging weg te vallen. Ook De Wulf en Taeldeman (2006: 259) maken daar gewag van: “In andere gebieden met (ook) ‘interne’ deletie, het Noordoosten (min Groningen) en Limburg, gaat er van de volgende vocaal noch een deletiebevorderend, noch een deletieremmend effect uit (status-quo). Nergens, behalve in de geïsoleerde West-Vlaamse plaats Kortrijk, is er dus enig spoor van de nochtans verwachte -t-behoudende werking van de volgvocaal.”

4. Algemene conclusie

Uit de voorgaande uiteenzetting blijkt dat Haspengouw een intrigerend t-deletie gebied is. Binnen Haspengouw zien we duidelijk de overgang tussen een reeks westelijke dialecten met t-behoud en een reeks oostelijke met t-deletie. Daartussen bevindt zich een Truierlands overgangsgebied.

Zowel woordintern als woordextern valt de -t in Haspengouw (en dan vooral in het oostelijk deel van dat gebied) weg. Woordintern blijkt dat de grammaticale status van de eind-t van iets minder doorslaggevend belang is dan de fonologische omgeving. Of de finale -t al dan niet weggelaten wordt, hangt in de eerste plaats af van de voorafgaande consonant en minder van de morfologische status van de -t. Die voorafgaande consonant moet een **obstruent** zijn. Na likwieden, nasalen en glijders is er geen t-deletie. Bij woordexterne deletie blijkt de aard van het anlautsegment niet zo'n grote rol te spelen: zowel voor een consonant als voor een vocaal kan -t in het onderzochte gebied wegvallen.

Bibliografie

- BOOI, G.
(1995), *The Phonology of Dutch*. Clarendon Press, Oxford.
- DELRORGE, M.
(2005), *Een klankgeografische verkenning van Haspengouw*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, UGent.
- DE SCHUTTER, G., J. TAELEMAN
(1986), 'Assimilatie van stem in de zuidelijke Nederlandse dialecten.' In: M. Devos et al. (red.), *Vruchten van zijn akker. Opstellen van (oud)medewerkers en oudstudenten voor Prof. V.F. Vanacker*, Gent, 91-133.
- DE WULF, C., J. TAELEMAN
(2006), 'T-deletie in de Nederlandse dialecten: een globaal overzicht.' In: *Taal en Tongval*, themanummer 19, 244-273.
- GOEMAN, T.
(1999), *T-deletie in Nederlandse dialecten*, Den Haag IFOTT (proefschrift).
- GOOSSENS, J.
(1966), 'De taak van de Limburgse structuurgeograaf.' In: *Taal en Tongval* 18, 4-18.
- HINSKENS, F.
(1993), *Dialect levelling in Limburg: structural and sociolinguistic aspects*. K.U. Nijmegen (proefschrift).

STEVENS, A.

(1951), 'Limburgs Haspengouw.' In: *Federatie der Limburgse geschied- en oudheidkundige kringen*, Tongeren, 223-264.

VAN HOUT, R.

(1989), 'Analysing Language Variation by Multiple Regression: the Case of [t]-deletion in a Dutch Dialect.' In: M. Schouten & P. van Reenen (eds.), *New Methods in Dialectology*. Dordrecht/Providence: Foris, 5-17.

KLANKATLASSEN:

(1) REEKS NEDERLANDSE DIALECTATLASSEN (RND):

BLANQUAERT, E., CLAESSENS, J. C., GOFFIN, W. EN STEVENS, A. ,

(1962), *Dialectatlas van Belgisch-Limburg en Zuid-Nederlands-Limburg*, Antwerpen, De Sikkel.

VANGASSEN, H.

(1930) *Dialectatlas van Vlaamsch-Brabant*, Antwerpen, De Sikkel.

(2) FONOLOGISCHE ATLAS VAN DE NEDERLANDSE DIALECTEN (FAND):

DE WULF, C., GOOSSENS, J. EN TAEDEMAN, J.

(2005), *FAND: Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten*, deel IV, Gent, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.